

COL·LABORACIONS

Anotacions a *Un viatger pel Baix Penedès l'any 1918*

Joan Latorre Solé - Historiador

RESUM

Aquest treball és una ampliació del llibre publicat fa uns anys per l'Institut d'Estudis Penedesencs sobre José Ruy-Fernández López, un *boy scout* que al començament del segle XX va tombar a peu pels pobles del Baix Penedès i d'altres territoris. De cada lloc on feia una estada redactava un manuscrit amb informació estadística i històrica.

Paraules clau: José Ruy-Fernández López, *boy scout*, biografia, recorregut, notes estadístiques i històriques

ABSTRACT

This work is an extension of the book published a few years ago by the Institut d'Estudis Penedesencs about José Ruy-Fernández López, a boy scout who at the beginning of the 20th century walked through the villages of Baix Penedès and other territories writing a manuscript with statistical and historical information about each of the places he visited at that time.

Keywords: José Ruy-Fernández López, *boy scout*, biography, route, statistical and historical notes

Al començament de l'any 2007 va sortir a la llum el llibre *Un viatger pel Baix Penedès l'any 1918*,¹ editat per l'Institut d'Estudis Penedesencs. En les seves vuitanta-quatre pàgines s'estudia la vida i l'obra de José Ruy-Fernández López, un curiós personatge que, a l'empara de Los Exploradores de España –institució que marcà l'inici del moviment

1 LATORRE I SOLÉ, Joan. 2007. *Un viatger pel Baix Penedès l'any 1918*. Institut d'Estudis Penedesencs, n. 151.

escolta a l'Estat—, anava a peu de poble en poble com a propagandista de l'entitat. A cadascun dels llocs visitats deixava una mena d'informe de tipus estadístic, geogràfic i històric que tenia una finalitat pedagògica, sobretot envers els infants de les escoles. Per fer aquesta tasca cobrava dels ajuntaments una quantitat variable en concepte d'allotjament i d'elaboració de la memòria escrita. Per aquestes raons, aleshores el vaig qualificar d'intel·lectual, aventurer i romàntic. La seva obra és gegantina i al mateix temps controvertida, perquè globalment és poc rigorosa i està dotada d'arguments clarament desfasats, però en canvi és puntualment rica en informacions i detalls. En aquest últim aspecte destaca quan descriu els temples de la demarcació municipal i els seus retaules, perquè la majoria d'aquests edificis i el seu contingut van ser cremats l'any 1936, en començar la darrera Guerra Civil.

Segons el meu llibre, sabíem que entre els anys 1917 i 1920 va recórrer la província de Tarragona i el sud de la de Lleida. Això el va dur, a principis de 1918, a fer una estada al Baix Penedès.

El llibre era el resultat de quinze anys de recerca. En publicar-lo, ja vaig advertir que, malgrat aquest temps esmerçat, les llacunes en el coneixement de la vida i l'obra de Ruy-Fernández eren, globalment, encara massa grans. Sobre aquesta qüestió, podem parlar de tres àmbits. En primer lloc, constatava que ben poca cosa sabíem del personatge. En segon, que el recorregut pel Baix Penedès —que era l'eix entorn del qual girava el treball— quedava bastant definit i documentat, si bé no del tot resolt. I, finalment, que el capítol que presentava uns apunts al recorregut per Catalunya aportava una informació considerable, però, ahora, també obria molts interrogants.

A dia d'avui, i a desgrat nostre, no s'ha avançat gens en l'àmbit del Baix Penedès; això és degut al fet que en el seu moment ja es van revisar cadascun dels arxius municipals de la comarca i alguns setmanaris i llibres. Però sí que s'ha progressat, sortosament, en els altres dos. L'objectiu d'aquest text és donar a conèixer aquestes novetats.

La troballa d'aquesta nova informació es va produir, sobretot, abans de l'any 2010,² encara que fins ara no ha estat possible publicar-la. Però,

2 Especialment la que conté la partida de defunció de José Ruy-Fernández (que pocs mesos després fou publicada a LLADONOSA GIRÓ, Vicent. 2010. "Història de Torregrossa (de José Ruy-Fernández López)." *Petites històries de Torregrossa*, n. 26. Torregrossa, l'autor) i el certificat d'inhumació, però també la que és fruit de la descoberta de nous manuscrits que Ruy-Fernández deixava als pobles i del buidatge sistemàtic de premsa impresa i de nous llibres i opuscles.

també, casualitats de la vida, cap aquells anys, i des del País Valencià, Josep-Miquel Ribés i Carme Martínez publicaren un estudi³ sobre el pas de Ruy-Fernández per Borriol i Vilanova d'Alcolea (comarca de la Plana Alta). Aquest prenia com a base el meu llibre, el contingut del qual revisava i ampliava. Poc temps després, un nou treball dels mateixos autors aportava més informació sobre el tema.⁴

A continuació exposaré les novetats. En primer lloc parlaré dels avenços que s'han fet en el coneixement de la biografia del nostre personatge i després donaré una visió ampliada del seu recorregut per Catalunya i altres llocs. Així, doncs, el que ara es dirà es presenta en gran part com un complement del meu llibre –a la lectura del qual remeto–, cosa que fa que no es pugui considerar únicament una síntesi entre els coneixements vells i els nous.

BIOGRAFIA DE JOSÉ RUY-FERNÁNDEZ LÓPEZ

Fins ara només sabíem que José Ruy-Fernández era d'origen castellà. Efectivament, he comprovat que va néixer a Palència⁵ al voltant de l'any 1856. Els seus pares eren Mauricio Ruy-Fernández i Gregoria López.

Va ser professor i catedràtic de francès de l'Escola Normal de Segòvia,⁶ ciutat on també era instructor de tropa dels escoltes.⁷ Va deixar la seva

3 RIBÉS PALLARÉS, Josep-Miquel; MARTÍNEZ CUADRADO, Carme. 2009. "Les notes del viatger José Ruy-Fernández. Uns apunts per a la història de Vilanova d'Alcolea". A: *Actes de les IX Jornades Culturals de la Plana de l'Arc*. Vilanova d'Alcolea, Associació Cultural Foc i Tropeu, p. 57-71.

4 RIBÉS PALLARÉS, Josep-Miquel; MARTÍNEZ CUADRADO, Carme. 2012. "José Ruy-Fernández. Notes per a una biografia i un viatge". A: *Actes de les XV Jornades Culturals a la Plana de l'Arc*. La Serra d'en Galceran, Ajuntament, p. 75-96. Vaig tenir coneixement de l'existència d'aquesta obra gràcies a Àngel Rovira Turdiu, de la Bisbal del Penedès.

5 Registre Civil de Barcelona, Defuncions, volum 194 (6) de la Secció Tercera, inscripció n. 664, 16-4-1921.

6 *El restaurador* (Tortosa), 22-9-1916, 27-10-1916, 30-11-1918, 2-12-1918, 8-1-1919, 29-3-1919 i 12-6-1919; *Diario de Barcelona* (Barcelona), 20-12-1917. També a: RUY-FERNÁNDEZ, José. 1917. *Notas Estadísticas e Históricas del Pueblo de Bellmunt con el curso de los rios Montsan y Ciarana y la transfiguración de ciertos terrenos del Priorato y términos adyacentes. Año 1917*.

7 *El restaurador* (Tortosa), 22-9-1916 i 27-10-1916; *Heraldo de Castellón* (Castelló de la Plana), 27-10-1916.

feina habitual a partir de 1916 –si és que no ho va fer abans–, cap als seixanta anys d'edat, que és quan el comencem a veure anant pel món com un *boy scout*. Els següents cinc anys, els últims de la seva vida, els dedicà a aquesta tasca.

Morí d'una broncopneumònia el 16 d'abril de 1921,⁸ després d'haver-se-li practicat una operació quirúrgica, a l'Hospital Clínic de Barcelona. Tenia 65 anys d'edat. En el moment del decés consta que era vidu de Manuela López i que, curiosament, estava domiciliat a València, a la Fonda del Centre; la relació que hauria tingut amb aquesta ciutat s'explicarà més endavant. És probable que hagués enviudat abans de 1916, que és quan el comencem a veure voltant tot sol pel món. L'endemà, 17 d'abril, fou enterrat al cementiri de Montjuïc en una sepultura de lloguer.⁹ El dia 19 el periòdic *La Vanguardia* li dedicà unes emotives paraules, en les quals es comprova que morí de manera humil i sense la companyia de familiars directes:¹⁰

El señor Ruy-Fernández ha caído en la lucha como todos los amantes desinteresados de un ideal; desprovisto en absoluto de bienes de fortuna. Los Exploradores Barceloneses, entre los cuales ha venido a morir, han endulzado con su cariño, los últimos momentos del viejo camarada, acompañándole durante su enfermedad, corriendo con los gastos de su entierro, proporcionando una tumba decorosa a sus restos y, lo que vale más, rodeando su féretro del amor y veneración que tanto merecía el señor Ruy-Fernández.

Dibuix que representa probablement José Ruy-Fernández López (maig 1918).

Font: Latorre (2007), portada.

8 Registre Civil de Barcelona, Defuncions, volum 194 (6) de la Secció Tercera, inscripció n. 664, 16-4-1921.

9 Cementiri de Montjuïc, nínxol n. 3493, via de Santa Eulàlia, agrupació 3ª. La tomba anava a nom d'Eduard Pons Ginestet, que sembla que era un pintor. Des de 1926 pertany a una altra família (Serveis Funeraris de Barcelona, Arxiu de Cementiris).

10 *La Vanguardia* (Barcelona), 19-4-1921.

EL RECORREGUT PER CATALUNYA I ALTRES LLOCS

Amb els coneixements actuals podem dir que, a grans trets, entre 1916¹¹ i 1921, el nostre personatge va recórrer a peu la província de Tarragona (1917-1920), el centre de Castelló (1919) i el sud de Lleida (1919-1921).¹²

La informació recollida ha fet revisar la seva ruta. El resultat es pot seguir mirant la taula adjunta. La reconstrucció és parcial, amb importants llacunes per manca de dades durant algunes etapes.

Les primeres notícies dels seus desplaçaments són de l'estiu de 1916. El 24 d'agost sortí a peu de Saragossa, i arribà al cap d'un mes, el 22 de setembre, a Tortosa. En aquesta última ciutat es diu que era

...portador de un carnet donde constan los datos descriptivos de los pueblos que recorre y el sello de las alcaldías y firma de las autoridades civiles a quienes se ha presentado. Viaja a merced de la generosidad de las poblaciones que visita, sin llevar recursos para este menester. Propónese permanecer algunos días en esta ciudad estudiando datos geográficos; lo más notable que encierra así en bellezas artísticas, arqueológicas, como naturales y en su aspecto agrario, mercantil, industrial y de cultura. Probablemente llegará hasta Valencia, regresando después a su punto de residencia.

Tortosa i la seva rodalia seran, com veurem més endavant, una zona molt important en l'activitat de Ruy-Fernández. Un altre mes més endavant, el 26 d'octubre, era a Castelló de la Plana, on va fer una visita als membres de Los Exploradores de España de la ciutat. A Castelló hi era "de paso en su excursión de estudio por la cuenca del Ebro y costa mediterránea." L'endemà es diu "que viene haciendo un recorrido a pié desde Zaragoza por toda la cuenca del Ebro hasta su exacta desembocadura en el mar y desde allí por toda la costa del Mediterráneo hasta Valencia". Devia ser un viatge de preparació. No es coneix cap monografia de final de 1916 de l'itinerari descrit. Ribés i Martínez creuen que, un cop a València, va enfilat camí cap a Segòvia. Això no ho sabem, i per tant no es pot descartar. Però sospitem que a València hi va fer una llarga estada,

11 Com es veurà tot seguit, el 1916 va fer la ruta Saragossa-Tortosa-Castelló de la Plana-València.

12 Habitualment, sempre que no s'especifiqui el seu origen, s'entendrà que les dades d'aquest capítol procedeixen del meu llibre i de les dues obres de Ribés i Martínez (cal puntualitzar que Ribés i Martínez utilitzen molta premsa escrita que jo també havia trobat amb posterioritat a la sortida del meu llibre, per la qual cosa aquesta s'ha contrastat; per raons òbvies, ara només s'especificarà en molt poques ocasions). En els altres casos es concreta quina és la font d'informació, ja que es tracta de notícies que generalment són noves.

cosa que explicaria que en el moment de la mort estigués domiciliat en una fonda de la ciutat. Aquí devia prendre la decisió d'explorar sistemàticament la província de Tarragona. No en va, després d'uns pocs mesos de perdre-li la pista, el retrobem a partir del començament de 1917 en aquesta demarcació.

Efectivament, Ruy-Fernández voltà per la totalitat de les comarques de Tarragona entre 1917 i 1920.¹³ Durant aquests anys, especialment fins a mitjan 1919, tan sols en comptades ocasions el veiem fora d'aquest territori. La seva intenció ja quedava de manifest quan feia un any que s'hi passejava, ja que el 19 de gener de 1918 un setmanari del Vendrell,¹⁴ la vila on es trobava aquells dies, publicà un escrit seu sobre la cartoixa d'Escaladei en ocasió de "sa excursió a peu per tota la conca de nostre Priorat i del reste de la província de Tarragona". Quan passà per Valls, pel mes de juliol,¹⁵ es digué que

...su objeto es recorrer la provincia de Tarragona, como otros compañeros suyos recorren otras, haciendo reseñas estadísticas e históricas de todos los pueblos con datos e impresiones tomados sobre el propio terreno; trabajos que luego son sometidos a la aprobación de las personalidades de cada localidad, dejando en poder de los Ayuntamientos un ejemplar original de aquéllos. La finalidad de estas excursiones es la divulgación geográfica e histórica de los municipios, proponiéndose la Institución editar tan interesantes trabajos por provincias, particularmente para instrucción de los escolares. El señor Ruy-Fernández lleva recorridos 145 pueblos, de cada uno de los cuales tiene ya acabada la reseña.

Vegeu que hi havia una mena de repartiment del territori per províncies, que ell ja havia passat per 145 pobles de Tarragona i que hi havia una intenció final per part de Los Exploradores de España de publicar aquests treballs agrupats per demarcacions provincials, cosa que no s'arribà a fer mai, però sí de forma individual en alguns municipis, per iniciativa, sobretot, dels seus ajuntaments. També es comenta que els estudis tenien una finalitat educativa, aspecte aquest que surt reflectit en molts dels seus papers. Al setembre, a Barberà de la Conca,¹⁶ s'insisteix que "l'objecte del Sr. Ruy-Fernandez es recorrer la provincia de Tarragona fent resenyas històriques i estadístiques de totes les poblacions de la mateixa [...]. Porta recorreguts 156 pobles, havent fet de tots la resenya

13 Al nostre llibre comentàvem que no s'havia localitzat el pas de José Ruy-Fernández pel Baix Ebre, el Tarragonès i la Terra Alta. Ara això ha estat superat i ja es pot afirmar que va ser a les deu comarques tarragonines.

14 *El Baix Penadés* (el Vendrell), 19-1-1918.

15 *La crónica de Valls* (Valls), 6-7-1918.

16 *L'escut* (Montblanc), 21-9-1918.

respectiva” .¹⁷ Segons el cens de població de 1920,¹⁸ a la província hi havia 185 municipis; com que després encara en va visitar una bona pila, sembla que l’objectiu s’aconseguí completament.

El 17 de febrer de 1917 era a les Borges del Camp, al Baix Camp. És el primer poble conegut del seu periple. Fins a l’abril seguí pel sector central d’aquesta comarca¹⁹ i pel Tarragonès.²⁰ I a l’estiu i la tardor tombà pel Priorat²¹ i la Ribera d’Ebre. A final d’any visità la secció excursionista de l’Ateneu Tarraconense de la Classe Obrera.²²

En començar el 1918, entre gener i abril, era al Baix Penedès,²³ fent servir algunes vegades el Vendrell com a base d’operacions. A l’estiu voltava

17 Al novembre, a Tortosa (*El restaurador*, 20-11-1918), i al desembre, a Ulldescon, es torna a dir que aquest és el marc geogràfic.

18 Cens de població de 1920 [Instituto Nacional de Estadística. <https://www.ine.es/inebaseweb/treeNavigation.do?tn=82705>, set 2019].

19 Per a Alforja vegeu: JASSANS, Miquel S. 1991. *Noms de lloc i de persona d’Alforja i Cortiella*. Reus, Centre d’Estudis Comarcal Josep Iglésies, p. 11 i 16.

20 Per a Constantí i el Morell vegeu: *Notas Estadísticas e Históricas del pueblo de Morell. Año de 1917* [Ajuntament del Morell. <http://www.elmorell.cat/index.php/informacio/el-raco-de-l-arxiu/995-document-del-mes-notas-estadisticas>, set 2019]. El 8 d’abril de 1917 va arribar al Morell procedent de Constantí; el text del Morell s’acabà de redactar el dia 12.

21 Per a Falset i Bellmunt del Priorat vegeu: RUY-FERNÁNDEZ, José. 1917. *Notas estadísticas e históricas del Pueblo de Bellmunt con el curso de los rios Montsan y Ciurana y la transfiguración de ciertos terrenos del Priorato y términos adyacentes. Año 1917*; no s’indica la data d’arribada ni el lloc de procedència, però, per la descripció que al començament es fa de la ruta d’accés, sembla que va venir de Falset. Per a Poboleda i la Morera de Montsant vegeu: Arxiu Comarcal del Priorat, Manuscrits i documents solts, *Notas Estadísticas e Históricas del Lugar de la Morera. Año de 1917*; Ruy-Fernández es desplaçà de Poboleda a la Morera el 28 de novembre de 1917; l’escrit de la Morera es tancà el 2 de desembre. Per a Cornudella de Montsant vegeu: Arxiu Comarcal del Priorat, Fons Municipal de Cornudella de Montsant, *Notas Estadísticas e Históricas de la Villa de Cornudella. Año de 1917*; havent sortit de la Morera el 3 de desembre de 1917, arribà la mateixa jornada a Cornudella, on va cloure l’informe el dia 10.

22 *Diario de Barcelona* (Barcelona), 20-12-1917.

23 L’estada a Sant Jaume dels Domenys és una hipòtesi que no s’ha pogut comprovar, ja que no s’ha trobat cap mena de referència que uneixi l’excursionista amb aquest indret de la comarca.

per l'Alt Camp²⁴ i al setembre per la Conca de Barberà.²⁵ Durant aquell any, potser a l'octubre, va passar per Vandellòs (el Baix Camp).

Aquest mateix octubre va fer una estada a Segòvia, la població on havia viscut i treballat. En tornar, als primers dies de novembre de 1918, “procedente de Segovia y de Tarragona”, es va dirigir a Tortosa. En aquesta darrera ciutat, que es va convertir en la seva base d'operacions, i als pobles del voltant, hi va tenir un paper molt actiu. Ribés i Martínez expliquen, amb claredat, que en aquestes terres José Ruy-Fernández “afegeix, a les excursions i la redacció de monografies, una nova tasca: la divulgació dels ideals dels Exploradors, dels quals va passar a ser “delegado”, mitjançant conferències i la creació de nous grups de boy-scouts a diferents localitats”. Efectivament, tot seguit el veiem organitzant una secció local tortosina i fent reunions i conferències, amb el recolzament de les famílies benestants. Fins a mitjan 1919 anava i venia de Tortosa cap els pobles de la rodalia (el Baix Ebre i el Montsià,²⁶ però fins i tot la Terra Alta²⁷), amb la intenció de crear noves seccions locals –a Amposta, Benifallet, Prat de Comte, Roquetes, Sant Carles de la Ràpita, la Sénia, Ulldecona i altres municipis– i redactar els habituals informes.

-
- 24 Per a Cabra del Camp i Figuerola del Camp vegeu: DD. AA. 1980. *Notes Històriques de Figuerola. Commemoració del Mil·lenari de la primera notícia escrita de Figuerola (1980-1980)*. Figuerola del Camp, Ajuntament i Comissió del Mil·lenari. Aquest llibre fa servir el manuscrit de 1918 titulat *Notas estadísticas e históricas del pueblo de Figuerola*, de José Ruy-Fernández, actualment perdut. A la pàgina 207 del llibre s'explica que Ruy-Fernández va arribar el dia 1 d'agost de 1918 a Figuerola del Camp procedent de Cabra del Camp.
- 25 Per a Santa Coloma de Queralt i Pira vegeu: Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, Fons Municipal de Pira, *Notas Estadísticas e Históricas del Pueblo de Pira. Año 1918*. El dia 4 de setembre de 1918 es va desplaçar de Santa Coloma de Queralt a Pira; la memòria de Pira s'acaba d'escriure el dia 9.
- 26 Per a l'estada a Amposta vegeu: “Copia exacta de las notas que lleva consigo sobre esta Ciudad de Amposta tanto Estadísticas como Históricas el excursionista miembro activo de la Institución Nacional “Los Exploradores de España” D. José Ruy-Fernández” [*Miscel·lània Ampostina XXIV*. <http://recullsamposta.blogspot.com/>, set 2019]. El text, sense data de tancament, està fet amb una lletra que correspon a diverses persones, però en cap cas a la de Ruy-Fernández. Explica que aquest va arribar a Amposta el 2 de gener de 1919 procedent de Tortosa.
- 27 Existeixen dues mencions al text que va redactar Ruy-Fernández quan va visitar Horta de Sant Joan, que diuen que es va produir el 1919 [Nuestra Señora de Orta. <http://historiaorta.blogspot.com/2017/03/quien-y-como-se-anadio-del-san-juan-al.html> i <http://laveudorta.blogspot.com/2017/03/los-sanjuanistas-de-horta-de-sant-juan.html>], ambdós set 2019].

Coneixem poques coses del segon semestre de 1919. És possible que Ruy-Fernández hagués enllestit en bona part la feina a les terres més properes a l'Ebre català, perquè no en sabem res més, d'aquest sector, excepte que va estar al Montsià al mes d'octubre.²⁸ Aleshores el nostre viatger devia visitar el País Valencià, ja que s'han localitzat dos escrits de la comarca de la Plana Alta: el de Borriol, de 1919, però sense que en coneguem la data exacta, i el de Vilanova d'Alcolea, que malgrat no contenir cap referència cronològica s'ha atribuït també a aquest any. Es creu que ambdós ocuparien aquest buit temporal. Tanmateix, el coneixement del pas de l'explorador per terres castellonenques encara és a les beceroles, perquè no se'n sap cap altra cosa.

El 28 d'octubre de 1919 va dirigir un discurs als exploradors de Tortosa –l'última vegada que sabem que va ser en aquesta població–, el dia que van fer la promesa de pertinença al grup. I el 2 de novembre pronuncià una conferència al Círculo de Tarragona,²⁹ on va parlar sobre la institució que representava. En aquesta ciutat ja s'hi havia fundat una delegació dels *boy scouts* el 1913.³⁰

En algun moment de 1919 que no he pogut precisar va passar per Vimbodí, a la Conca de Barberà, on deixà una monografia. Això hauria pogut succeir a final d'any, ja que és relativament a prop dels llocs que visitarà a partir de desembre.

José Ruy-Fernández no sembla que tornés més a les comarques de Castelló, com tot seguit comprovarem. Es pot parlar d'un intent fallit, potser perquè ja se n'ocupava un altre explorador? És una pregunta que no té resposta. Llavors, com que tenia quasi acabada la província de Tarragona, va girar la vista cap a un altre sector. Reforça aquesta teoria el fet que a partir de desembre de 1919 Ruy-Fernández va començar a trepitjar les comarques del sud de la província de Lleida. És com si hagués redirigit els seus objectius, ja que voltà intensament per aquest territori fins que va morir, cosa que succeí a l'abril de 1921. Durant aquest període tan sols es veurà de manera puntual visitant algun poble de la demarcació de Tarragona que hi és limítrof; això ha de respondre

28 Per a Santa Bàrbara i Freginals vegeu: RUY-FERNÁNDEZ, José. 2007. *Notas Estadísticas e Históricas del Lugar de Freginals, con un corto abreviado sobre la Historia de Cataluña. Año 1919*. Freginals, Ajuntament (edició facsímil). El 7 d'octubre de 1919 va arribar de Santa Bàrbara procedent de Freginals; l'informe de Freginals es va cloure el dia 11. Fem notar que al gener ja havia estat a Santa Bàrbara.

29 *Diario de Tarragona* (Tarragona), 2-11-1919.

30 *La vanguardia* (Barcelona), 11-1-2013.

a un criteri pràctic per raons de proximitat geogràfica, ja que d'aquesta manera enllestia els últims llocs que restaven per fer. Així, doncs, el dia 7 de desembre de 1919 es va desplaçar de Lleida a les Borges Blanques,³¹ redactant en aquesta última població, que és la capital de les Garrigues, la primera monografia coneguda de les comarques de Ponent. I el 15 de gener de 1920 va arribar a Torregrossa³² (el Pla d'Urgell) procedent de la veïna Juneda (les Garrigues). A Torregrossa els exploradors hi van tenir una junta ben organitzada.³³ Durant els següents catorze mesos tombà per les Garrigues, el Segrià i l'Urgell.³⁴ A tall d'anècdota, anotem que a l'agost de 1920 Josep Solé Sagarra (la Granadella, 1913 – Barcelona, 2011), psiquiatre i historiador, atribuís a Ruy-Fernández una edat entre els 40 i 50 anys quan feu estada al seu poble nadiu, perquè en realitat en tenia 64; és clar que llavors s'ho mirava amb l'òptica d'un infant de 7! A l'estiu s'escapà a terres tarragonines, a Ulldemolins (el Priorat) i Prades (el Baix Camp), poblacions que encara no havia visitat i que són al costat de les Garrigues. L'últim testimoni conegut de 1920 és a la ciutat de Lleida, on al novembre va fer una conferència sobre el moviment escolta.

Finalment, l'any 1921 era al Segrià, a Albatàrrec i Sudanell. Al cap d'un lustre de tombar pel món, Sudanell fou l'últim poble on sabem que va fer estada José Ruy-Fernández, ja que el dia 16 d'abril moria a Barcelona després d'una intervenció quirúrgica.

Havent vist el periple dels últims cinc anys de la seva vida, que dedicà als *boys scouts*, reprenem, a mode de cloenda, els mots que li dedicà *La Vanguardia* en ocasió de la seva mort:³⁵

31 Arxiu Nacional de Catalunya, Fons personal Ramon Arrufat Arrufat, "Notas Estadísticas e Históricas de la Ciudad de Borjas Blancas de Urgel con un corto abreviado sobre los primeros moradores, y diferentes conquistadores. Año 1919".

32 LLADONOSA GIRÓ, Vicent. 2010. *Història de Torregrossa (de José Ruy-Fernández López)*. Petites històries de Torregrossa, n. 26. Torregrossa, l'autor.

33 GALLART FERNÁNDEZ, Josep et al. 2016. "El Doctor Guillermo Batlle Civit i la seva *Topografía Médica y Estadística de Torregrosa*". A: *Mascançà. Revista d'estudis del Pla d'Urgell*, n. 7. Mollerussa, p. 73-89; LLADONOSA GIRÓ, Vicent. 2010. *Història de Torregrossa (de José Ruy-Fernández López)*. Petites històries de Torregrossa, n. 26. Torregrossa, l'autor.

34 Per a Tàrraga i Bellpuig vegeu: RUY-FERNÁNDEZ, José. 1920. *Notas Estadísticas e Históricas de la villa de Bellpuig*. Bellpuig. El 7 de febrer de 1920 va arribar a Bellpuig procedent de Tàrraga; la monografia de Bellpuig quedà enllestida el dia 17. Per a Vinaixa i l'Albi vegeu: RUY-FERNÁNDEZ, J.. 1920. *Notas estadísticas e históricas de la villa de Albi*. Lleida. Va anar de Vinaixa a l'Albi el 23 d'abril de 1920, clausurant el text del segon lloc el dia 30.

35 *La Vanguardia* (Barcelona), 19-4-1921.

El señor Ruy-Fernández, que pertenecía a tan simpática Institución desde hacía muchos años, había consagrado a ella todas sus actividades, hasta el punto de que anciano ya y achacoso por la enfermedad que le ha llevado a la tumba, continuaba su labor de propagandista entusiasta por toda España, poniendo en ella arrestos y brios juveniles y fervores de apóstol, con olvido de sus intereses personales.

Taula cronològica dels viatges de José Ruy-Fernández López (1916-1921)

Font: Reelaboració a partir de Latorre (2007) i també Ribés i Martínez (2009 i 2012) i de les notes a peu de pàgina d'aquest treball. Les poblacions acompanyades d'un asterisc no consten en aquests dues fonts bibliogràfiques perquè són informacions noves.

LLOC	COMARCA	DATA D'ARRIBADA	DATA DE TANCAMENT DE L'INFORME	DATA DE SORTIDA	ESTADA DOCUMENTADA
Saragossa	Saragossa	-	-	24-8-1916	
Tortosa	el Baix Ebre	22-9-1916	-	?	
Castelló de la Plana	la Plana Alta	?	-	?	26-10-1916
València	València	?	-	?	tardor 1916 ?
les Borges del Camp	el Baix Camp	?	17-2-1917	?	
Alforja*	el Baix Camp	?	?	?	
l'Aleixar	el Baix Camp	?	13-3-1917	?	
Vilaplana	el Baix Camp	?	1917 ?	?	
Botarell	el Baix Camp	?	1917 ?	?	
Vinyols i els Arcs	el Baix Camp	?	1917 ?	?	
Constantí *	el Tarragonès	?	?	8-4-1917	
El Morell *	el Tarragonès	8-4-1917	12-4-1917	?	
Torroja del Priorat	el Priorat	?	12-7-1917	?	
Riba-roja d'Ebre	la Ribera d'Ebre	?	17-9-1917	?	

Garcia	la Ribera d'Ebre	?	1917 ?	?	
la Vilella Baixa	el Priorat	?	?	19-10-1917	
Cabacés	el Priorat	19-10-1917	25-10-1917	?	
la Bisbal de Falset	el Priorat	?	?	3-11-1917	
la Palma d'Ebre	la Ribera d'Ebre	3-11-1917	7-11-1917	?	
Falset*	el Priorat	?	-	novembre 1917	
Bellmunt del Priorat	el Priorat	?	19-11-1917	?	
Poboleda*	el Priorat	?	?	28-11-1917	
la Morera de Montsant	el Priorat	28-11-1917	2-12-1917	3-12-1917	
Cornudella de Montsant*	el Priorat	3-12-1917	10-12-1917	?	
la cartoixa d'Escaladei	el Priorat	?	1917 ?	?	
Tarragona*	el Tarragonès	?	-	?	20-12-1917
el Vendrell	el Baix Penedès	abans 19-1-1918	-	20-1-1918	
la Bisbal del Penedès	el Baix Penedès	20-1-1918	?	26-1-1918	
Albinyana	el Baix Penedès	26-1-1918	30-1-1918	31-1-1918	
Llorenç del Penedès	el Baix Penedès	31-1-1918	4-2-1918	5-2-1918	
l'Arboç	el Baix Penedès	?	màxim 14-2-1918	?	
el Vendrell	el Baix Penedès	?	-	16-2-1918	
Bellvei	el Baix Penedès	16-2-1918	20-2-1918	20-2-1918	
Santa Oliva	el Baix Penedès	20-2-1918 ?	?	26-2-1918	
Banyeres del Penedès	el Baix Penedès	26-2-1918	2-3-1918	5-3-1918?	

Sant Jaume dels Domenys	el Baix Penedès	!		!	
el Vendrell	el Baix Penedès	?	-	12-3-1918	
Sant Vicenç de Calders	el Baix Penedès	12-3-1918	15-3-1918	?	
Masllorenc	el Baix Penedès	29-3-1918	?	4-4-1918	
Bonastre	el Baix Penedès	?	?	27-4-1918	
Valls	l'Alt Camp	?	?	?	6-7-1918
Cabra del Camp *	l'Alt Camp	?	?	1-8-1918	
Figuerola del Camp	l'Alt Camp	1-8-1918	?	?	
Santa Coloma de Queralt*	la Conca de Barberà	?	?	4-9-1918	
Pira*	la Conca de Barberà	4-9-1918	9-9-1918	?	
Barberà de la Conca	la Conca de Barberà	abans 21-9-1918	abans 21-9-1918	abans 21-9-1918	
Blancafort	la Conca de Barberà	abans 28-9-1918	abans 28-9-1918	abans 28-9-1918	
Vandellòs	el Baix Camp	?	octubre 1918 ?	?	
Segòvia		-	-	abans 6-11-1918	
Tarragona	el Tarragonès	?	-	abans 6-11-1918	
Tortosa	el Baix Ebre	abans 6-11-1918	abans 20-11-1918	5-12-1918	
Ulldecona	el Montsià	5-12-1918	5-12-1918	?	
Roquetes *	el Baix Ebre	?	-	?	18-12-1918 ?
Sant Carles de la Ràpita *	el Montsià	?	-	?	desembre 1918 o gener 1919 ?
Tortosa *	el Baix Ebre	?	-	2-1-1919	
Amposta	el Montsià	2-1-1919	s/d	després 8-1-1919	

Santa Bàrbara	el Montsià	?	-	30-1-1919	
la Galera	el Montsià	30-1-1919	6-2-1919	?	
Benifallet	el Baix Ebre	?	-	abans 29-3-1919	
Tortosa	el Baix Ebre	abans 29-3-1919	-	després 29-3-1919	
Prat de Comte	la Terra Alta	després 29-3-1919	-	?	
Horta de Sant Joan *	la Terra Alta	?	1919	?	
Xerta	el Baix Ebre	?	?	18-5-1919	
Paüls	el Baix Ebre	18-5-1919	26-5-1919	?	
Tortosa *	el Baix Ebre	?	-	abans 12-6-1919	
la Sénia	el Montsià	abans 12-6-1919	-	?	
Borriol	la Plana Alta	?	1919	?	
Vilanova d'Alcolea	la Plana Alta	?	s/d (1919 ?)	?	
Santa Bàrbara *	el Montsià	?	-	7-10-1919	
Freginals	el Montsià	7-10-1919	11-10-1919	?	
Tortosa	el Baix Ebre	?	-	?	28-10-1919
Tarragona *	el Tarragonès	?	-	?	2-11-1919
Vimbodí	la Conca de Barberà	?	1919	?	
Lleida*	el Segrià	?	-	7-12-1919	
les Borges Blanques*	les Garrigues	7-12-1919	15-12-1919	?	
Juneda *	les Garrigues	?	?	15-1-1920	
Torregrossa *	el Pla d'Urgell	15-1-1920	23-1-1920	?	

Tàrrrega *	l'Urgell	?	?	7-2-1920	
Bellpuig	l'Urgell	7-2-1920	17-2-1920	?	
Lleida	el Segrià	?	-	16-4-1920	
Vinaixa	les Garrigues	16-4-1920	22-4-1920	23-4-1920	
l'Albi	les Garrigues	23-4-1920	30-4-1920	?	
Ulldemolins	el Priorat	?	?	17-8-1920	
Prades	el Baix Camp	17-8-1920	26-8-1920	?	
la Granadella	les Garrigues	28-8-1920	8-9-1920	?	
Sarroca de Lleida	el Segrià	?	19-9-1920	23-9-1920	
Torrebesses	el Segrià	23-9-1920	2-10-1920	?	
Alfés	el Segrià	?	1920 ?	?	
Lleida	el Segrià	?	-	?	15-11-1920
Albatàrrec	el Segrià	?	3-2-1921 ?	?	
Sudanell	el Segrià	3-3-1921 ?	10-3-1921 ?	?	
Barcelona	el Barcelonès	abans 16-4-1921	-	-	16-4-1921 (defunció)